nie mówię, ale...

MAM DUŻO DO POWIEDZENIA

Halszka Janowicz, Aneta Joanna Kopeć,
Paulina Rutka, Katarzyna Włodarczyk

Kampanię dofinansowano ze środków PFRON będących w dyspozycji Samorządu Województwa Podkarpackiego-Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie.

nie mówię, ale ...

MAM DUŻO DO POWIEDZENIA

niemowieale.pl

Organizator GENERAACJA

Fundacja na rzecz Zawsze Dostępnej Komunikacji (AAC) i Technologii Wspomagającej (AT)

Patronaty

Autorki: Halszka Janowicz, Aneta Joanna Kopeć, Paulina Rutka, Katarzyna Włodarczyk

Korekta: Halszka Janowicz

Zdjęcia: Magdalena Woch, Magda Rymarz, Vira Kosina-Polańska

Ilustracje: Magdalena Matyjaszczyk, Lucyna Talejko-Kwiatkowska

Opracowanie graficzne i skład: Aga Blass

Niniejszy utwór © 2024 jest licencjonowany na zasadach Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Spis treści

- Wstęp
- Każdy komunikuje się różnymi sposobami
- Dla kogo jest AAC?
- Kiedy słyszę, że ktoś nie mówi – mity o niepełnosprawności i niemówieniu
- AAC w codziennym życiu – jak wspierać Użytkownika AAC w nauce komunikacji
- Jak być dobrym partnerem w rozmowie, czyli etykieta AAC
- Co możesz zrobić, gdy osoba w Twoim otoczeniu nie mówi? Praktyczne wskazówki.
- Zakończenie
- Słowniczek AAC

śmieszne
ulubione
powrót do s.1
1
super
Wow!
ładne
ups pomyłka
ciekawe
lubię to
idź do listy
nie podoba mi się 4
coś jest nie tak 5a
ciało 6a
muzyka 28

Wstęp

Oddajemy dziś w Państwa ręce publikację – przewodnik dla opiekunów osób niemówiących oraz ludzi zawodowo pomagających osobom niemówiącym i ich rodzinom.

Szacuje się, że nawet **1 procent** mieszkańców Polski nie jest w stanie realizować swoich potrzeb komunikacyjnych za pomocą mowy. Oznacza to, że co setny człowiek zamieszkujący nasz kraj, z różnych powodów, wymaga wsparcia komunikacyjnego.

Osoby niemówiące są wśród nas!

To może być sąsiadka, dziecko kolegi, osoba, którą mijasz w ośrodku zdrowia, może to być ktoś z Twojego najbliższego otoczenia. Ktoś, kto nie może wyrazić swoich myśli i potrzeb, niepostrzeżenie znika z systemu rodzinnego, sąsiedzkiego, zawodowego czy obywatelskiego.

To osoba, której nie pyta się o zdanie. Osoba, która nie może powiedzieć, że obciera ją but, chciałaby przewietrzyć w swoim pokoju albo, że nie cierpi, kiedy na obiad jest zupa fasolowa. Osoba, która znika z mapy ludzi, z którymi się liczymy. **Niemówienie powoduje alienację członków rodzin, wypalenie opiekunów, powiększa dystans między członkami społeczności.**

Chcemy, by codzienność dla osób, które nie mówią, i ludzi w ich otoczeniu była łatwiejsza!

Treści przewodnika kierujemy do wielu grup odbiorców: niemówiących osób z niepełnosprawnościami, ich rodzin i bliskich, medyczek i medyków – personelu lekarskiego, pielęgniarskiego, ratowników, przedstawicieli służb mundurowych, nauczycieli oraz pozostałych pracowników oświaty, terapeutów i terapeutek o różnych specjalnościach – fizjoterapii, logopedii, pedagogiki czy psychologii, koordynatorów dostępności oraz dowszystkich, którzy na co dzień spotykają osoby niemówiące.

Chcemy pokazać Wam, że porozumiewanie się z osobą, która w wyniku wypadku, udaru, wrodzonej niepełnosprawności lub stanu chorobowego utraciła możliwość mówienia, jest możliwe. Chcemy, żebyście poznali różne metody wspierania porozumiewania się. Chcemy, byście sami odczuli, że komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) s zmienia życie! Od wielu lat wspieramy osoby z różnymi niepełnosprawnościami w stawaniu się Użytkownikami AAC – ludźmi, którzy czasowo lub stale posługują się narzędziami wspomagającymi komunikację.

Czekamy na dzień, kiedy w Polsce, niezależnie od miejsca zamieszkania, osoby niemówiące będą otrzymywały odpowiednie do swoich potrzeb wsparcie! Jeśli Przewodnik choć o krok przybliży Was do komunikacji z niemówiącym członkiem Waszej rodziny, pacjentem, który zjawił się na dyżurze, albo uczestnikiem z Waszego ośrodka – nasze zadanie wykonane!

Autorki

Każdy komunikuje się różnymi sposobami

łączenie różnorodnych rozwiązań
w systemie komunikacyjnym

Każdy z nas porozumiewa się na wiele sposobów – możemy przekazać naszą wiadomość bezpośrednio, stojąc z kimś twarzą w twarz. Możemy także porozumiewać się na odległość: wysyłać e-maile, wymieniać wiadomości poprzez komunikatory internetowe. Czasem jedno spojrzenie lub łza znaczy więcej niż tysiąc słów.

Nie ma także jednego sposobu wspomagania komunikacji. **Komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC)*** to różnorodne sposoby wspierania bądź zastępowania mówienia. Mogą one ze sobą współistnieć, **Użytkownik AAC** może chcieć je stosować wymiennie. Jest wiele różnych sposobów wspomagania komunikacji. Czasem to gesty (naturalne jak kiwnięcie głową na tak albo pochodzące z języka migowego), czasem użycie specjalistycznych urządzeń.

W zależności od sytuacji, komunikacja może wymagać użycia tego dodatkowego narzędzia (na przykład tabletu z oprogramowaniem, książki komunikacyjnej).

*Kolorem zielonym zaznaczono hasła objaśnione w słowniczku na końcu ebooka

Do form AAC zaliczamy:

- gesty – znaki języka migowego, programu MAKATON

- mimikę, ruch ciała
- wskazywanie palcem albo wzrokiem

- użycie książek albo segregatorów z symbolami
- użycie zdjęć
- pisanie na kartce, klawiaturze

- wokalizowanie
- użycie komunikatorów z syntezą głosu
- korzystanie z aplikacji do komunikowania się zainstalowanych na smartfonie,

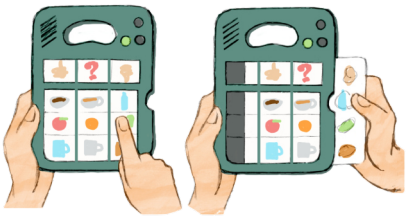

> Niektórzy Użytkownicy AAC będą zupełnie samodzielni w przekazywaniu komunikatów. Inni, nawet mimo upływającego czasu, wymagać będą wsparcia drugiej osoby w nadawaniu i odczytywaniu swoich sygnałów.

Czym należy kierować się przy wyborze sposobu komunikacji?

System komunikacyjny jednej osoby może składać się z różnych rozwiązań! Może wybierać dany sposób w zależności od tego:

- jak się czuje,
- jak w ogóle reaguje na stres związany z rozmową czy wystąpieniem w gronie innych osób,
- z kim rozmawia – czy rozmówca jest przygotowany do odebrania wiadomości, czy zna dany gest, czy potrafi czytać (to istotne w przypadku dzieci i chociażby osób z ograniczeniami wzrokowymi),
- w jakim środowisku toczy się rozmowa,
- jakie narzędzia ma do dyspozycji,
- jaką wiadomość ma do przekazania (prostą czy złożoną, ogólną czy bardzo szczegółową),
- ile ma na to czasu (trzeba mówić szybko czy może zająć to dłużej).

Ważna będzie też rola przyzwyczajeń **Użytkownika AAC** – czasem ktoś szczególnie lubi rozmawiać w dany sposób,

a w inny nie. Jest to wszystko zgodne z ideą autonomii w komunikacji, którą przywołamy tu za Gayle Porter.

Autonomia oznacza, że Użytkownik AAC może przekazać

- To co chce
- Komu chce
- Kiedy chce
- W taki sposób, w jaki chce
- Oraz rozmawiać z możliwie szeroką grupą osób

Z definicji autonomii wprost wynika, że to właśnie osoba niemówiąca powinna mieć szansę podjąć decyzję, jak inne osoby będą się z nią komunikować!

Autonomia w komunikacji oznacza, że rozumiem, co mówią inni i ja jestem przez nich zrozumiany.

AAC ma poprawić efektywność komunikacji – wprowadza się te narzędzia, które faktycznie zwiększą autonomię osoby niemówiącej lub komunikującej się niewyraźnie czy mogącej mówić tylko w określonych sytuacjach. Początkowo nowy sposób komunikowania może być dla Was czymś nienaturalnym, czego trzeba się krok po kroku uczyć.

> Punktem wyjścia jest jednak obserwacja i odkrywanie prób komunikowania się już w zwykłych, codziennych **zachowaniach** – spojrzeniu, przyspieszeniu oddechu, sięganiu po coś, przybliżaniu się lub odsuwaniu od nas. Nawet bez wyrafinowanych narzędzi i wsparcia technologii, możemy się zacząć ze sobą porozumiewać.

Dla kogo jest AAC?

Kto może potrzebować wsparcia w formie komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC)?

Użytkownik AAC

Żeby opisać, jakim osobom można zaproponować korzystanie z AAC, musimy najpierw zastanowić się, kim w ogóle jest **Użytkownik komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC)** . Można uznać, że jest to każdy, kto nie ma możliwości, by skutecznie porozumiewać się za pomocą mowy werbalnej. O takiej osobie możemy powiedzieć, że ma **złożone potrzeby komunikacyjne**, które mogą mieć różnorodny charakter. Komunikacja wspomagająca i alternatywna pomaga tym, którzy jej używają w codziennych sytuacjach, poprawia jakość życia.

Rodzaje AAC

Ponieważ, jak wspomniano wcześniej, potrzeby Użytkowników AAC mogą być różnorodne, sposób korzystania z komunikacji wspomagającej i alternatywnej także może być zróżnicowany. Opisać można dwa podstawowe podziały: korzystanie alternatywnie lub wspomagająco oraz czasowo lub (względnie) na stałe.

Podział alternatywnie-wspomagająco

Alternatywnie z komunikacji korzysta się zamiast mowy werbalnej, kiedy nie można na niej opierać swojej komunikacji. Wtedy AAC jest jak proteza mowy, stanowi główną formę porozumiewania się.

> Co ważne, trzeba pamiętać, że to, że ktoś korzysta z AAC alternatywnie nie oznacza, że poprzez to hamowany jest rozwój mowy werbalnej.

Komunikacja wspomagająca i alternatywna może również służyć jako wsparcie dla mowy werbalnej. Może to mieć miejsce na przykład wtedy, gdy dzięki korzystaniu z systemu komunikacyjnego **Użytkownik AAC** wypowiada dłuższe zdania – **narzędzie** jest dla niego podpowiedzią w formie dźwiękowej czy wizualnej. Poza tym komunikacja wspomagająca może służyć lepszemu rozumieniu komunikatów kierowanych przez otoczenie do osoby ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi.

Podział czasowo a (względnie) na stałe

Czasowe używanie to poleganie na AAC przez jakiś czas, w jakiejś konkretnej sytuacji, w specyficznych warunkach, gdy czasowo nie można używać mowy. Może być tak, że ktoś używa komunikacji wspomagającej i alternatywnej, a z czasem przestaje jej potrzebować – porozumiewanie się za pomocą mowy jest wystarczające do jakościowego życia. W tym kontekście warto wspomnieć małe dzieci, które mają trudności w rozwoju mowy – nie zależy czekać z wdrożeniem rozwiązań z zakresu AAC. Dzięki temu **Użytkownik AAC** ma możliwość porozumiewania się tu i teraz, dodatkowo dostaje wsparcie w postępach w komunikacji werbalnej. Ponadto mogą być sytuacje, w których dla danej osoby AAC jest pomocne, a w innych nie potrzebuje go. Używatnie AAC (względnie) na stałe oznacza przez dłuższy czas. Dlaczego nawias? Trudno przewidzieć, jak potoczy się rozwój danej osoby, w sposób zdecydowany określić, jak będzie przebiegało korzystanie z komunikacji wspomagającej i alternatywnej.

Jakie trudności mogą skłonić do używania AAC?

Nie ma sztywnych kryteriów, które stwierdzają, że jedna osoba powinna mieć wdrożone wsparcie w formie AAC, a inna nie. Ogólnie rzecz biorąc, otoczenie powinno zadbać o to, by każdy, kto ma trudności w komunikacji utrudniające skuteczne porozumiewanie się z innymi

czy pełnienie ról społecznych. Możemy jednak wymienić przykładowe sytuacje, których wystąpienie jest sygnałem alarmowym – trzeba rozważyć diagnozę mającą na celu wprowadzenie AAC.

Po pierwsze, komunikacji wspomagającej i alternatywnej potrzebuje osoba, która nie komunikuje się werbalnie, nie ma możliwości korzystania z mowy. Co ważne, z uwagi na to, że AAC nie tylko nie hamuje, ale też wspiera rozwój mowy werbalnej, nie powinniśmy traktować go jak ostateczności, czekać. Kilkulatek, którego rodzice zwlekają ze wsparciem jego mowy, będzie frustrować się, gdyż nie ma możliwości komunikowania się.

Drugim przykładem jest osoba, która wypowiada słowa, ale są one niezrozumiałe dla otoczenia, znacznie zniekształca to, co mówi. Może być również tak, że jej wypowiedzi są prawidłowo interpretowane tylko przez wąskie grono.

Wśród najbliższych może być w stanie w podstawowym stopniu porozumieć się, ponieważ znają ją oni najlepiej. Trudniej jest, gdy otoczenie nie zna na przykład kontekstu tego, o czym opowiada potencjalny **Użytkownik AAC**. Zakładanie, iż to, że najbliżsi go rozumieją jest wystarczające, ogranicza jego niezależność i sprawia, że doświadcza trudnych sytuacji związanych z byciem nierozumianym. Podobnie jest, gdy mowa werbalna danej osoby jest ograniczona wypowiada niewielką liczbę słów, nie jest w stanie przekazać wszystkiego, co mógłby.

Bywa, że wskutek zaburzeń rozwoju ktoś komunikuje się, ale nawiązuje kontakt jedynie z kilku powodów, na przykład odzywa się, gdy chce o coś poprosić, zakomunikować, że coś jest nie tak, a nie zadaje pytań

czy nie dzieli się spostrzeżeniami. Może też mówić, ale nie potrafić nawiązywać jako pierwszy kontaktu – odpowiada jedynie na pytania, odezwanie się przed drugą osobę.

Kolejny potencjalny kandydat na **Użytkownika AAC** to ktoś, to ma trudności w rozumieniu mowy innych. Symbole zawarte w pomocy komunikacyjnej s będą wtedy dla niego dodatkową wskazówką ułatwiającą budowanie rozumienia danej wypowiedzi. Może być też tak, że z uwagi na różnorodne trudności emocjonalne dana osoba nie jest w stanie w niektórych momentach używać mowy werbalnej – narzędzie AAC jest dla niej wtedy wsparciem w takich sytuacjach. Wymienione tutaj trudności związane z komunikacją są przykładowe, nie wyczerpują mnogości potencjalnych sytuacji skłaniających do wprowadzania AAC.

Kto konkretnie może potrzebować AAC – jakiego rodzaju grupy osób?

Tak, jak wspomniano wcześniej, komunikację wspomagającą i alternatywną powinna mieć zaproponowana każda osoba, która tego potrzebuje. Są jednak grupy osób mające trudności wynikające na przykład z sytuacji zdrowotnej, w której się znaleźli.

1.

Po pierwsze, są to osoby przebywające w szpitalach – po wypadkach czy operacjach, korzystające z aparatury medycznej czy będące z innego powodu w sytuacji, gdy nie mogą używać mowy werbalnej.

> Badania pokazują, że umożliwienie korzystania w tym czasie z komunikacji wspomagającej i alternatywnej redukuje stres pacjenta i rodziny, sprawia, że personel medyczny lepiej rozumie próby komunikacji ze strony badanego.

Co więcej, AAC redukuje ryzyko zastosowania nieadekwatnych procedur medycznych związanych z brakiem komunikacji z pacjentem.

2.

Drugą grupą są osoby z niepełnosprawnością intelektualną, z zespołami genetycznymi, mózgowym porażeniem dziecięcym mające opóźniony rozwój mowy – AAC będzie dla nich wsparciem zarówno w rozwoju mowy, jak i rozwijaniu jej rozumienia. Podobnie jest z osobami w spektrum autyzmu, które doświadczają różnorodnych trudności w obszarze komunikacji. Część z nich jest niemówiąca, będzie używać AAC alternatywnie,niektóre osoby mają trudność z inicjowaniem komunikacji, rozumieniem mowy czy komunikowaniem się ze zróżnicowanych powodów i na różne tematy. Korzystanie z graficznych symboli odpowiada również specyficznym potrzebom osób w spektrum autyzmu.

3.

Kolejna grupa to osoby z niepełnosprawnością nabytą, czyli taką, która pojawiła się w trakcie życia – trudności związane z mową mogą dotyczyć osób po urazach, udarach, uszkodzeniach mózgu, osoby chorujące na stwardnienie rozsiane, stwardnienie zanikowe boczne, choroby neurodegeneracyjne.

Ważne, by pamiętać, że AAC nie dotyczy tylko małych dzieci, mogą potrzebować go osoby, które wcześniej całe życie komunikowały się werbalnie. To, że przestały nie oznacza, że można czekać, narażać je na frustrację czy apatię wynikającą z braku możliwości porozumiewania się.

W jaki sposób temat dotyczy mnie? Czy jestem lub mogę być Użytkownikiem AAC?

Choć większość z nas na co dzień korzysta z mowy werbalnej do komunikacji, każdy z nas korzysta z AAC. Szeroko rozumiana komunikacja wspomagająca i alternatywna to też gesty,komunikacja niewerbalna czy pismo. Co więcej, może być tak, że znajdziemy się w sytuacji, gdy będziemy potrzebowali wsparcia AAC – może to być infekcja, która uniemożliwi nam wydobywanie z siebie głosu, może to być pobyt w szpitalu i korzystanie z aparatury

medycznej, przez którą nie będziemy mogli mówić. Nie mamy pewności, w jakiej kondycji zdrowotnej będziemy za dwadzieścia czy trzydzieści lat. Możemy także poznać kogoś, kto jest **Użytkownikiem AAC** – warto wiedzieć, jak się wtedy zachować w kontakcie z nim. Ponadto może się zdarzyć, że ktoś z naszego otoczenia zacznie potrzebować komunikacji wspomagającej i alternatywnej – a może już teraz mamy wokół siebie kogoś, kto jest niemówiący? Świadomość bliskich może być dla niego szansą na większą niezależność, możliwość wyrażania siebie, budowania relacji czy rozumienie innych.

Kiedy słyszę, że ktoś nie mówi

– mity o niepełnosprawności i niemówieniu

MIT 1:

Osoba niemówiąca to osoba Głucha

Niemówienie ma różne przyczyny. Trudności w zakresie komunikacji mogą wynikać z:

1. niepełnosprawności wrodzonej, na przykład Mózgowego Porażenia, zespołu genetycznego czy niepełnosprawności intelektualnej,

2. niepełnosprawności nabytej, na przykład po wypadku komunikacyjnym, udarze,w przebiegu chorób neurodegeneracyjnych (na przykład Alzheimera, Parkinsona, czy demencji),

3. neuroatypowości, czyli dotyczyć mogą części osób w spektrum autyzmu,

4. przejściowych trudności – na przykład przy intubacji czy zapaleniu krtani.

Osoby, które nie mówią lub ich mowa nie jest funkcjonalna i w wystarczającym stopniu zrozumiała, nazywamy osobami ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi. Osoba, która nie może efektywnie rozmawiać się z wykorzystaniem mowy i jednocześnie porozumiewa się z wykorzystaniem **komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC)** , to **Użytkownik AAC**. Z kolei osoby z niepełnosprawnością słuchu chcą być nazywane osobami Głuchymi.

MIT 2:

Osoba niemówiąca nic nie rozumie.

Brak mowy nie oznacza braku rozumienia. Dlatego zawsze należy założyć, że osoba niemówiąca może rozumieć. Z tego względu każdorazowo zwracamy się bezpośrednio do osoby niemówiącej, mówimy do niej, a nie przy niej. Nie mówimy niczego, czego sami byśmy nie chcieli usłyszeć. Osoba niemówiąca może:

1. mieć zachowane rozumienie mowy i doświadczać jedynie trudności w mówieniu. Takiej osobie wprowadzamy komunikację wspomagającą i alternatywną, aby mogła wyrazić to, co naprawdę myśli, czuje.

2. doświadczać trudności w zakresie rozumienia mowy i komunikacji. W takiej sytuacji podstawowym celem wprowadzania AAC będzie w pierwszej kolejności rozwijanie rozumienia mowy i języka. Dla wielu osób łatwiej będzie zbudować rozumienie, jeśli słowa będą dodatkowo poparte symbolami graficznymi. Dopiero gdy osoba zbuduje wystarczające rozumienie, co oznacza który symbol i jak go znaleźć w **pomocy komunikacyjnej** s , sama zacznie korzystać z książki lub tabletu do komunikacji, aby wyrazić to co myśli i czuje.

3. mieć częściowe rozumienie mowy, a w innych sytuacjach potrzebować wsparcia. Niektóre osoby niemówiące mają zbudowane rozumienie dotyczące

niektórych obszarów życia (na przykład dotyczących rutynowych czynności, bardzo atrakcyjnych dla nich tematów) i jednocześnie doświadczać trudności w rozumieniu w innych sytuacjach (na przykład w nowych miejscach, odnośnie do nowych tematów czy w sytuacji dużego lęku lub nadmiaru bodźców wzrokowych, słuchowych lub czuciowych w otoczeniu). Tym osobom również wprowadzamy AAC, aby ułatwić im rozumienie w sytuacjach, które są wyzwaniem i umożliwić rozmowę we wszystkich momentach i okolicznościach. Fakt, że ktoś doświadcza trudności w zakresie rozumienia, nie jest przeciwwskazaniem do wprowadzania AAC.
Wręcz przeciwnie. Pierwszym celem wprowadzania AAC jest wspieranie budowania rozumienia!

MIT 3:

Osoby niemówiące mogą rozmawiać wyłącznie o podstawowych potrzebach.

Osoby mówiące i osoby niemówiące mają takie same potrzeby komunikacyjne. Tylko forma, a nie funkcja odróżnia komunikację wspomagającą i alternatywną od mowy. Tak więc możemy myśleć o książkach do komunikacji czy tabletach z oprogramowaniem jako o „protezach mowy".

Komunikacja jest podstawowym prawem każdego człowieka.

Dlatego wprowadzając AAC, dążymy do tego, aby osoba niemówiąca mogła powiedzieć to, co faktycznie myśli i chce powiedzieć w tych sytuacjach, w których się znajduje i aby jej komunikaty mogły być zrozumiałe dla jak największej grupy osób z jej otoczenia. Każdy ma prawo dostępu do takiej pomocy komunikacyjnej (książki czy tabletu z oprogramowaniem), który umożliwi jej komunikację w różnych funkcjach. Zadanie pytania, poproszenie o coś, skomentowanie, powiedzenie o tym, jak się czuje czy też powiedzenie o dyskomforcie, jakiego doświadcza. Różnorodność słownictwa i tematów, o jakich Użytkownicy AAC mogą rozmawiać, będzie zależeć od wieku, zainteresowań, pełnionych ról społecznych, ale także poziomu rozumienia języka oraz rodzaju i stopnia doświadczanych trudności. Nie ma osób, które się nie komunikują. Osoby niemówiące także potrzebują i chcą rozmawiać na różne tematy, a nie tylko o podstawowych potrzebach, takich jak jedzenie, picie, czy potrzeba skorzystania z toalety. Naszą jako **partnerów komunikacyjnych** i specjalistów odpowiedzialnością jest dać im dostęp do takich pomocy komunikacyjnych, w których będą słowa umożliwiające rozmawianie na różne tematy adekwatnie do wieku i potrzeb, a także nauczyć osoby z najbliższego otoczenia (rodzinę, znajomych), jak z tych **narzędzi** korzystać do rozmowy z osobą niemówiącą.

MIT 4:

Osoba niemówiąca jest uparta i robi nam na złość.

Każda osoba, niezależnie od stopnia i rodzaju niepełnosprawności, się komunikuje. Nie ma osób, które się nie komunikują. Najczęściej, jeśli ktoś nie mówi, będzie wykorzystywał **zachowania**, aby nam przekazać to, co chciałby powiedzieć. Mogą być to zachowania łatwe do zrozumienia, na przykład gdy ktoś pokaże palcem, zaprowadzi nas w jakieś miejsce albo wymownie na coś popatrzy. Czasami jednak próby skomunikowania się będą miały postać zachowań trudnych, oporu, zachowań agresywnych lub autoagresywnych.

> Ważne, aby pamiętać, że osoba niemówiąca nie jest uparta i nie robi nam na złość. Zawsze zakładamy, że za zachowaniem, które widzimy, może stać komunikat.

To, że ktoś na przykład nie otwiera ust przy karmieniu, odpycha kubek z piciem, krzyczy coś niezrozumiale lub próbuje wyjść z jakiegoś miejsca, bije się lub gryzie, to są komunikaty. Naszym zadaniem staje się pomyśleć:

- „Po co ta osoba robi to co robi?”,
- „Gdyby mogła mówić, co by w takiej sytuacji powiedziała?”,
- „Może nie chce już jeść?”,
- „A może nie lubi kawy zbożowej, którą jej dajemy?”

- „Może krzyk jest próbą przywołania kogoś do siebie?”
- „A gryzienie komunikatem o tym, że w sklepie jest za głośno i jest za dużo jaskrawych świateł?”.

Zawsze szukamy przyczyny leżącej u podstaw danego zachowania. Wprowadzając komunikację wspomagającą i alternatywną (AAC), będziemy pokazywać, że zamiast korzystać z zachowań, to samo można powiedzieć na książce do komunikacji lub tablecie. Zachowania trudne mogą być także dla nas informacją, że dana osoba doświadcza trudności w zakresie rozumienia mowy i języka. Wtedy wprowadzenie książki lub tabletu z oprogramowaniem z symbolami graficznymi zastępującymi słowa będzie pomagało budować rozumienie, a w konsekwencji przyczyni się do spadku liczby zachowań trudnych.

Zanim jeszcze osoba niemówiąca będzie miała swoje indywidualne narzędzie do komunikacji, każdy z nas może wprowadzić bardzo prostą strategię komunikacyjną: „strategię nadawania znaczenia zachowaniom”.

Da ona osobie niemówiącej poczucie, że jest widziana i rozumiana, i przyczyni się do spadku ilości zachowań trudnych.

1. Obserwuj uważnie zachowania i pomyśl, dlaczego ta osoba może robić to, co robi? Jaki komunikat w ten sposób przekazuje?

2. Opisz zachowanie, które widzisz i powiedz jak je rozumiesz. Przykładowo, jeśli ktoś zamyka usta i odwraca głowę w bok, zamiast przekonywać, by osoba jeszcze trochę zjadła, nazwij: „Widzę, że zamykasz usta i odwracasz głowę w bok. Chyba nie chcesz już jeść". Proste i nie wymaga żadnego specjalnego przygotowania, a może bardzo poprawić komfort życia

MIT 5:

Osoba niemówiąca jest zawsze niepełnosprawna intelektualnie.

Trudności w zakresie mówienia nie oznaczają, że osoba ma niepełnosprawność intelektualną.

> Niemówienie dotyczy osób zarówno w normie intelektualnej, jak i z niepełnosprawnością intelektualną.

Nawet jeśli ktoś doświadcza bardzo dużych trudności ruchowych, na przykład w przebiegu Mózgowego Porażenia, w zespole zamknięcia czy po udarze lub innym incydencie neurologicznym, może w dalszym ciągu być w pełni sprawny intelektualnie. Nawet jeśli osoba kontroluje tylko jeden ruch, na przykład mruganie powiekami, jest to wystarczająca umiejętność ruchowa, aby móc tej osobie wprowadzić adekwatne do jej możliwości narzędzie do komunikacji. Bez dostępu do komunikacji i języka nie jesteśmy w stanie poznać autentycznego poziomu funkcjonowania poznawczego osoby niemówiącej! Dlatego zanim ocenimy czyjeś funkcjonowanie poznawcze, powinniśmy zadbać aby tej osobie wprowadzić komunikację wspomagającą i alternatywną i dać jej czas na naukę komunikacji w ten sposób. Dopiero wtedy jesteśmy w stanie odkryć jej autentyczny poziom funkcjonowania poznawczego.

> Brak dostępu do komunikacji wspomagającej i alternatywnej zwiększa jednak ryzyko pojawienia się wtórnej niepełnosprawności intelektualnej.

Dlatego tak ważne staje się, aby AAC wprowadzać jak najwcześniej. Od razu gdy stwierdzimy, że osoba jest w grupie ryzyka złożonych potrzeb komunikacyjnych lub od razu gdy osoba utraci możliwość mówienia.

MIT 6:

Osoba niemówiąca w spektrum autyzmu nie chce się komunikować.

Osoby w spektrum autyzmu także potrzebują i chcą się komunikować, chociaż w samą diagnozę rozwoju w spektrum autyzmu wpisane są trudności w zakresie komunikacji. Nie jest prawdą, że osoby w spektrum nie są zainteresowane innymi ludźmi i „żyją we własnym świecie". Mowa może być dla osób w spektrum trudna zarówno do zrozumienia – ze względu na ich specyficzny sposób przetwarzania informacji – oraz do użycia, bo jest niezwykle skomplikowanym procesem ruchowym, a część osób w spektrum może doświadczać trudności w planowaniu i wykonywaniu sekwencji ruchów. Dlatego wykorzystanie symboli graficznych do komunikacji może być dla osób w spektrum odpowiedzią na ich specyficzne potrzeby. Łatwiej będzie im zrozumieć mowę popartą jednocześnie wskazywaniem symboli graficznych, które są dla nich dłużej wizualnie dostępne niż ulotne słowa. Co więcej, symbole zawsze będą w tym samym miejscu, co daje duże poczucie bezpieczeństwa.

> Książka do komunikacji czy tablet stanowi pośrednik między osobą w spektrum a partnerem komunikacyjnym, co może pomagać obniżyć lęk w sytuacjach komunikacyjnych.

Co więcej, wskazywanie symboli w książce czy tablecie będzie łatwiejsze motorycznie niż mowa. Każdy z nas, niezależnie czy w spektrum, czy nie, uczy się komunikacji w sytuacjach dla siebie znaczących! Dlatego możemy rozwijać umiejętności komunikacyjne, wchodząc

w specyficzne zainteresowania osób w spektrum, zamiast zabraniać im o nich mówić.

> W pracy z osobami w spektrum nie chodzi o wykonywanie poleceń, ale o zbudowanie bezpiecznej relacji, w której osoba będzie się czuła zrozumiana i będzie chciała przekazywać swoje komunikaty.

MIT 7:

Osoba niemówiąca zawsze będzie potrzebowała wsparcia.

To prawda, że Użytkownicy AAC mogą przez całe życie potrzebować wsparcia. Jednak wprowadzając komunikację wspomagającą i alternatywną, podnosimy jakość życia osób niemówiących. Tworzymy rzeczywistość, w której osoba niemówiąca może sama decydować o sobie, a także o tym, jakich form i sposobów wsparcia potrzebuje lub oczekuje. Wprowadzając AAC, przygotowujemy ludzi z otoczenia osoby niemówiącej do porozumiewania się z nią, więc budujemy społeczeństwo dostępne, w których niemówienie przestaje być barierą.

Wprowadzając AAC, nic nie tracimy, a możemy wiele zyskać!

MIT 8:

Osoba niemówiąca potrzebuje wyłącznie terapii logopedycznej, a nie wprowadzania AAC. AAC to ostatnia deska ratunku.

Niezależnie czy mówimy o małym dziecku z niepełnosprawnością, czy o osobie dorosłej, czy starszej w sytuacji powstania trudności w zakresie mówienia, taka osoba ma największe szanse w pierwszej kolejności trafić do logopedy. Nie każdy logopeda ma wiedzę i doświadczenie z komunikacją wspomagającą i alternatywną. Tradycyjna terapia logopedyczna często skupia się wąsko na pracy na przykład nad artykulacją lub na terapii karmienia, pomijając aspekt funkcjonalnej komunikacji. Badania i praktyka pokazują jednak, że skuteczniejsze jest łączenie tradycyjnie rozumianej terapii logopedycznej z wprowadzeniem komunikacji wspomagającej i alternatywnej.

> Będzie ona używana do momentu uzyskania bądź odzyskania możliwości funkcjonalnego mówienia. Osoby niemówiące, które nie mają wprowadzonego AAC, bardzo często doświadczają dużej presji, aby komunikować z wykorzystaniem bardzo trudnej dla nich mowy. Wprowadzenie AAC znosi presję i lęk związane z mówieniem, więc ułatwia proces terapii.

Ponadto zakładamy, że mowa może być jednym z elementów wielomodalnego systemu komunikacji danej osoby. Osoba może i jednocześnie mówić, i korzystać z książki czy tabletu, lub wykorzystywać AAC wyłącznie w sytuacjach, gdy jest bardziej zmęczona czy zdenerwowana. Ważne jest także zauważenie, że w procesie wprowadzania AAC pracujemy nie tylko z osobą niemówiącą, ale z całą rodziną. AAC ma wspierać osobę w naturalnych sytuacjach komunikacyjnych w relacji z bliskimi osobami.

MIT 9:

Dobrze znam osobę niemówiącą i zawsze wiem, o co jej chodzi.

Komunikacja oznacza, że nie wiemy, co druga osoba chce nam powiedzieć! Nikt z nas nie potrafi czytać w myślach drugiej osoby. Chociaż rozumienie zachowań osoby niemówiącej jest punktem wyjścia do komunikacji i ogromnym zasobem w uczeniu wykorzystania książki czy tabletu do komunikacji, jednak chcemy, aby osoba

niemówiąca ma być zrozumiała dla jak najszerszej grupy osób. Nawet osoby z najbliższego otoczenia nie są w stanie domyślić się wszystkiego lub zrozumieć wszystkich potrzeb i myśli osoby niemówiącej. Dopóki nie damy osobom niemówiącym dostępu do języka w formie książki do komunikacji czy tabletu z oprogramowaniem, nigdy nie dowiemy się, co tak naprawdę myślą i chcą nam przekazać. Wiemy także, że brak możliwości precyzyjnej i efektywnej komunikacji prowadzi do wycofania i bierności lub frustracji i zachowań trudnych.

Tak więc nawet jeśli komuś się wydaje, że przecież „rozumie wszystko, o co chodzi osobie niemówiącej" warto zastanowić się jednak nad kilkoma pytaniami:

- Co tak naprawdę chciała powiedzieć ta osoba?
- Na ile tematów rozmawia?
- Z kim rozmawia?
- O czym nie mówi ta osoba?
- Czy bez znajomości kontekstu ten komunikat będzie zrozumiały?
- O czym rozmawiają mówiący rówieśnicy?

MIT 10:

Osoba niemówiąca musi uczyć się mówić. AAC ją rozleniwi i zahamuje rozwój mowy.

AAC wspiera rozwój mowy! Nie ma żadnych badań potwierdzających, że AAC hamuje rozwój mowy, za to istnieje bardzo dużo badań udowadniających, że AAC wspiera mówienie! Komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) wspiera rozumienie mowy I języka. A wiemy doskonale, że bez zbudowanego rozumienia, nie będzie ekspresji. Dla części osób, które mają możliwości wykorzystywania mowy w pewnym stopniu, symbole graficzne dostępne w książce czy tablecie będą ułatwiały przywołanie słów I budowanie wypowiedzi – także tej mówionej. AAC znosi presję z mówienia. Osoba, która nie doświadcza silnego lęku, chętniej będzie próbowała mówić. Każdy z nas wybiera ten sposób porozumiewania się, który w danej sytuacji jest najszybszy, najefektywniejszy i jak najmniej obciążający fizycznie. Mowa jest zawsze szybsza niż wykorzystanie AAC. Dlatego nikt nie będzie poświęcał znacznie więcej czasu na przekazanie komunikatu na narzędziu AAC, jeśli to samo może powiedzieć szybciej.

AAC w codziennym życiu

jak wspierać Użytkownika AAC w nauce komunikacji

Zanim zaczniemy zastanawiać się nad tym, jak wspierać Użytkownika komunikacji alternatywnej i wspomagającej (AAC) w nauce komunikacji, warto zatrzymać się nad pytaniem, dlaczego w ogóle warto to robić?

Wiąże się to przede wszystkim z tym, że każdy ma prawo do komunikacji – osoby niemówiące nie mogą być tego prawa pozbawione. Powinniśmy tak wspierać je, by fakt, że mają trudności związane z mową werbalną nie był dla nich przeszkodą w codziennym funkcjonowaniu, pełnieniu ról, budowaniu znaczących relacji. Ponadto poprzez oddziaływania wspierające pokazujemy, że akceptujemy daną osobę i jej sposób komunikowania. Może być to ważne doświadczenie, wspierające budowanie poczucia własnej wartości. Poza tym dzięki nam **Użytkownik AAC** rozwija się, zdobywa nowe umiejętności komunikacyjne, jego możliwości poszerzają się. Do tego my też się uczymy – wraz z praktyką nasze porozumiewanie się z Użytkownikiem AAC staje się łatwiejsze.
Początkowe próby mogą być dla nas nieintuicyjne, trudne, wymagać dużego skupienia, z czasem staje się to bardziej płynne.
Patrząc natomiast szerzej, poprzez działania wspierające naukę AAC świat danej osoby staje się bardziej dostępny, jest ona w większym stopniu niezależna.

Czym jest modelowanie?

> Modelowanie jest kluczową strategią w nauce komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC).

Polega ono na używaniu systemu komunikacyjnego danego **Użytkownika AAC** w trakcie rozmowy przez **partnera komunikacyjnego** – jednoczesne mówienie i wspieranie swojej wypowiedzi poprzez pokazywanie symboli komunikacyjnych. W podejściu, które jest nam bliskie, **modelowanie** jest zanurzeniem w języku podobnym do tego, którego doświadczają małe dzieci. Co za tym idzie, wobec Użytkownika AAC nie są stawiane żadne wymagania, nie musi on odpowiadać na zamodelowany komunikat, odtwarzać go czy jakkolwiek reagować. Zakłada się, że potrzebuje on czasu, gdy doświadcza modelowania bez oczekiwań, budując jednocześnie rozumienie komunikatów do niego kierowanych, poznając swoje **narzędzie komunikacyjne**. Użytkownik AAC dowiaduje się w naturalnych sytuacjach, w jaki sposób może użyć danego symbolu, jak może łączyć dane symbole w wyrażenia. Nie możemy oczekiwać, że dana osoba będzie używała swojego narzędzia przed tym, jak rozwinie swoje rozumienie.

Jakie są sytuacje do modelowania?

Wyróżniamy trzy podstawowe sytuacje, w których partner komunikacyjny może modelować wypowiedzi: gdy formułuje swój przekaz, gdy odczytuje i nazywa to, co **Użytkownik AAC** przekazuje oraz gdy komunikuje, co potencjalnie mógłby powiedzieć w danej sytuacji Użytkownik AAC.

1. Pierwszy przypadek – mój własny przekaz – dotyczy momentów, gdy mówimy coś, w zwyczajnych, codziennych sytuacjach rozmawiamy z Użytkownikiem AAC. Możemy wówczas wesprzeć swój przekaz wskazaniem symboli. Na przykład witamy się z Użytkownikiem AAC, dodatkowo wskazujemy symbol „cześć".

2. Druga sytuacja – modelowanie tego, co przekazuje Użytkownik AAC wiąże się z nazywaniem zachowań. Zakładamy, że każde zachowanie ma jakąś funkcję i stoi za nim komunikat. Obserwujemy osobę niemówiącą i w sytuacji, gdy przekazuje coś swoim zachowaniem, co potrafimy zinterpretować, mówimy o tym, jednocześnie wskazując symbole. Dzięki temu w przyszłości ta osoba będzie mogła sama zbudować taki komunikat, nie będzie musiała polegać jedynie na zachowaniu komunikacyjnym, które może być trudniejsze w precyzyjnym odbiorze.
Przykładowo, widzimy, że Użytkownik AAC odpycha ręką to, co mu podajemy, mówimy: „Widzę, że odpychasz moją rękę", możesz powiedzieć: Nie chcę tego" – i wskazujemy symbol w książce komunikacyjnej lub tablecie z oprogramowaniem.

3. Trzecia sytuacja to takie momenty, kiedy Użytkownik AAC nie przekazuje niczego swoim zachowaniem w czytelny dla nas sposób, ale potencjalnie mógłby, to znaczy byłoby to adekwatne kontekstowo. Możemy wtedy zamodelować pasującą do sytuacji wypowiedź, na przykład ktoś włączył głośno muzykę, a my nazywamy, że jest głośno za pomocą książki komunikacyjnej lub tabletu z oprogramowaniem.

Używanie AAC na co dzień – wskazówki

W rozmowie z osobą komunikującą się werbalnie nie planujemy raczej tego, jakich słów użyjemy, na korzystaniu z jakich wyrażeń będziemy się skupiać. Nie redukujemy sztucznie tego, co mówimy ani tym bardziej nie ustalamy sobie, że będziemy rozmawiać jedynie w określonych, zaplanowanych wcześniej warunkach i na narzucone tematy. Niestety, zdarza się, iż właśnie takiego traktowania doświadczają Użytkownicy AAC – mają modelowane komunikaty jedynie we wcześniej przygotowanych warunkach, na powtarzalne tematy.
Ważne jest, by pamiętać, by nie skupiać się jedynie na modelowaniu ograniczonych wypowiedzi odzwierciedlających nieliczne powody do komunikacji, na przykład tylko zapowiadania kolejnych czynności w ciągu dnia, lecz starać się formułować jak najbardziej różnorodne komunikaty.

> Na przykład wyrażamy emocje, komentujemy, prosimy, odmawiamy, zadajemy pytania,

> mówimy o tym, co było, o tym, co teraz, o tym, co będzie później. Stosujemy przy tym zwykły język, nie upraszczamy go sztucznie, podobnie jak do niemowląt mówimy naturalnie, nie myśląc o tym, czy na pewno bobas zrozumie daną wypowiedź, nie redukujemy słownictwa czy typu wypowiedzi do takich, które wydają nam się bardziej podstawowe.

Dziecko jest w stanie używać tylko tych słów, które słyszało wcześniej, których nauczyło się od innych. Podobnie jest z **Użytkownikiem AAC** – nie możemy oczekiwać, że umiejętności pojawią się same z siebie, że dana osoba będzie wiedziała, jak skorzystać z danego symbolu, jeśli wcześniej nie miała odpowiednich doświadczeń – poznania go w kontekście.
Również jeśli chodzi o sytuacje do komunikacji – podobnie, jak mówimy werbalnie w różnorodnych sytuacjach modelowanie powinno pojawiać się naturalnie, zwykłych rozmowach, przy codziennych czynnościach. Rozmawiamy przy zabawie, posiłkach, czynnościach pielęgnacyjnych i w różnych innych momentach.
Nie rozmawiamy tylko w domu czy tym bardziej tylko w gabinecie terapeutycznym, ale też w szkole, podczas przerw, na spacerze, w miejscach publicznych.
Wymaga to od nas takiego przygotowania książek komunikacyjnych lub tabletów z oprogramowaniem, by było to możliwe.

> Ważne, by wykorzystywać to, co interesuje Użytkownika AAC, podążać za jego **zachowaniami komunikacyjnymi**, które identyfikujemy zachowywać się spontanicznie.

Dodatkowo nie musimy nakładać sobie presji związanej

z modelowaniem każdego wypowiadanego słowa, skupiamy się na kluczowych, adekwatnie do aktualnych umiejętności **Użytkownika AAC**. Z czasem jest coraz łatwiej, im częściej modelujemy, tym bardziej biegli się w tym stajemy. Wiemy, w jaki sposób przekazać to, co chcemy za pomocą symboli komunikacyjnych.
Choć modelowanie jest kluczową strategią na początku wprowadzania AAC, osoby, które dłużej korzystają z narzędzi komunikacyjnych również go potrzebują. W ten sposób mogą poszerzać swoje słownictwo, uczyć się nowych wyrażeń, sytuacji i powodów, w których można się komunikować. Modelowanie dotyczy nie tylko używania symboli i ich połączeń w danych sytuacjach, ale również poznawania budowy książki komunikacyjnej lub tabletu z oprogramowaniem i specyfiki ich obsługi, na przykład używania symboli, które pozwalają na nawigację. Jeśli chodzi o to, kiedy zaczynamy modelowanie, z uwagi na to, że jest to strategia wprowadzania komunikacji wspomagającej i alternatywnej, obowiązują te same zasady – nie czekamy na to, aż dana osoba osiągnie jakiś wiek, lecz jeśli widzimy, że występują u niej trudności z mową werbalną, zaczynamy modelowanie. Podobnie nie jest też tak, że u kogoś jest za późno na to, by mu modelować – AAC można wprowadzać w każdym wieku.
Dzięki temu wspieramy Użytkownika AAC w rozwoju.

Jak być dobrym partnerem w rozmowie

czyli etykieta w komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC)

Rozmowa z osobą, która korzysta z **komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC)** , może wydawać się trudnym procesem. Myśli takie jak: „Czy ją zrozumiem?”, „Czy ona zrozumie mnie?”, „Co zrobię, jeśli wszystko pójdzie źle?” są powszechne. Podobnie jak w przypadku wszystkich nowych sposobów komunikacji, praktyka czyni mistrza. Im częściej będziesz rozmawiać z ludźmi korzystającymi z AAC, tym lepszy się staniesz.

Pamiętaj, że ludzie korzystający z AAC chcą z tobą rozmawiać, rozumieją, co czujesz i pomogą ci, jak tylko mogą, w przebiegu rozmowy. Podstawą dobrej komunikacji jest postawa szacunku i aktywne słuchanie. Te podstawowe umiejętności są ważniejsze niż kiedykolwiek podczas komunikowania się z osobą, która z wielu powodów ma trudności z komunikacją. Komunikacja za pośrednictwem **narzędzia do komunikacji** wymaga od **Użytkownika AAC** zarówno skupienia się na swoim rozmówcy, jak i na narzędziu do komunikacji. Może to utrudniać rozmowę, dlatego warto być świadomym barier, jakie mogą mieć Użytkownicy AAC podczas rozmowy.

Użytkownik AAC może:

- przerywać kontakt wzrokowy, by rozpocząć generowanie wiadomości
- skupiać się na swoim narzędziu do komunikacji bardziej niż na **partnerze komunikacyjnym**
- czuć presję czasu, szukając odpowiednich słów w swoim narzędziu do komunikacji
- rozpocząć generowanie swojej wiadomości w momencie, kiedy rozmówca jeszcze mówi

Codzienne rozmowy są wysoce interaktywne. Obejmują wiele tematów w krótkim czasie. Często toczą się w tak szybkim tempie, że jedynym sposobem, w jaki sobie radzimy, jest rozpoczęcie planowania wiadomości, gdy druga osoba wciąż mówi. Przewidujemy, co prawdopodobnie powie, dzięki czemu możemy przygotować naszą odpowiedź już wcześniej. Podczas rozmów używamy nie tylko słów ale i sygnałów niewerbalnych, takich jak pauzy, ton głosu, spojrzenie, intonacja, oddech. Dla osób stosujących komunikację wspomagającą i alternatywną (AAC) rozpoczęcie i podtrzymanie rozmowy może być wyzwaniem. Nie tylko ze względu na szybkość i synchronizację, ale także z powodu ograniczeń **urządzeń komunikacyjnych**.

Poniżej znajdują się wskazówki, w jaki sposób rozmawiać z osobą z trudnościami w komunikowaniu się. Pamiętaj jednak, żeby zawsze pytać **Użytkowników AAC**, jak chcą być wspierani. Współpracuj z nimi, aby znaleźć najlepsze sposoby zachęcania i wspierania ich w rozmowie.

Jak traktować osobę ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi podczas rozmowy?

1. Rozmawiaj bezpośrednio z Użytkownikiem AAC

Przede wszystkim zauważ osobę – niezależnie od tego, czy przyszła do danej placówki sama, czy z rodzicem, opiekunem, asystentem, mów do niej. Osoba towarzysząca może wspierać Użytkownika AAC w odpowiadaniu na twoje pytania, ale zwracanie się bezpośrednio do osoby z trudnościami w komunikacji jest wyrazem respektowania jej praw. Upewnij się, że kierujesz swoją uwagę na osobę, a nie na jej narzędzie do komunikacji.

2. Mów w naturalny sposób

Niepotrzebne dostosowywanie stylu mówienia – na przykład mówienie głośniej lub wolniej – może nieświadomie zostać odebrane jako protekcjonalne. Jeśli Użytkownik AAC nie poprosi Cię o to, utrzymuj naturalny ton i tempo rozmowy. Użytkownicy AAC, zwłaszcza ci, którzy polegają na tabletach z syntezą mowy, mogą być czasami infantylizowani przez osoby niezaznajomione z komunikacją AAC. Zawsze podchodź do osób na podstawie ich rzeczywistego wieku i poziomu dojrzałości, niezależnie od charakteru ich **pomocy komunikacyjnej**.

3. Zakładaj kompetencje

Brak mowy nie oznacza braku rozumienia. Dlatego zawsze należy założyć, że osoba niemówiąca może rozumieć. Pamiętaj, że użytkownicy AAC są tak samo zdolni, jak każdy inny człowiek, którego spotykamy, i nie upraszczamy rzeczy ani nie stwierdzamy, że coś może być dla nich za trudne.

4. Bądź cierpliwy

Jedną z najważniejszych rzeczy, o których należy pamiętać podczas rozmowy z kimś, kto używa AAC, jest to, że konstruowanie wiadomości może wymagać nieco więcej czasu w porównaniu do rozmów za pomocą mowy. Ten dodatkowy czas można poświęcić na nawigację po menu, wpisywanie słów

lub formułowanie myśli w sposób zgodny z możliwościami pomocy komunikacyjnej. Daj danej osobie tyle czasu, ile potrzebuje, na znalezienie odpowiednich słów.

Nie przerywaj, nie zgaduj, co chce powiedzieć, nie pozwalaj nikomu innemu wypowiadać się za niego.

Upewnij się, czy Użytkownik AAC zakończył już swoją wypowiedź, zanim odejdziesz. Zadawaj pytania, aby przekonać się, czy dobrze rozumiesz. Przekazanie niuansów za pomocą AAC może być bardzo trudne.

5. Dowiedz się, jak

Jeśli dana osoba przyszła ze swoim narzędziem do komunikacji, korzystaj z niego w komunikacji z nią. Dowiedz się, jak działa dane narzędzie komunikacyjne, w jaki sposób dana osoba się komunikuje – dopytaj Użytkownika AAC, przeczytajinstrukcję jeśli ją ma w narzędziu, dopytaj osobę asystującą, włączając w rozmowę Użytkownika. Jeśli dana osoba nie ma narzędzia AAC, możesz zapytać, w jaki sposób zatwierdza i neguje oraz bazować na pytaniach zamkniętych, jak też nazywać jej **zachowania komunikacyjne**.

6. Szanuj ich przestrzeń i sprzęt

Narzędzia AAC (na przykład książki do komunikacji, tablety, komputery) to spersonalizowane elementy technologii, dostosowane do indywidualnych potrzeb

i preferencji Użytkownika AAC. Są nie tylko niezbędnymi narzędziami do komunikacji, ale także przedłużeniem osobistej przestrzeni Użytkownika AAC. Traktuj sprzęt do komunikacji AAC z takim samym szacunkiem, jak czyjeś rzeczy osobiste. Zawsze pytaj Użytkownika AAC, czy możesz użyć jego narzędzia do komunikacji. Nie ingeruj w to, co chce powiedzieć Użytkownik AAC na swoim narzędziu do komunikacji, nie poprawiaj go – daj mu autonomiczność w formułowaniu i dzieleniu się swoimi przemyśleniami.

7. Używaj wsparcia wizualnego

Badania nad zaburzeniami komunikacji pokazują, że elementy wizualne poprawiają zdolności komunikacyjne. Dzięki wsparciu wizualnemu osobie łatwiej jest przypomnieć sobie dane słowo oraz rozmawiać na różne tematy. Podczas rozmowy z Użytkownikiem AAC możesz używać zdjęć, obrazków, memów, gif-ów, SMS-ów, rysunków oraz pisma. Wsparcie wizualne to również wykorzystanie kalendarzy, planów dnia, broszur i czasopism.

Przebieg rozmowy – praktyczne wskazówki:

Rozpoczęcie rozmowy

Zanim rozpoczniesz rozmowę, pamiętaj, że niezależnie od tego, jak krótka jest interakcja, musisz poświęcić więcej czasu osobie korzystającej z AAC niż osobie mówiącej.

● Kiedy zadajesz pytanie, poczekaj na odpowiedź. Nie martw się długą ciszą podczas oczekiwania na odpowiedź.

● Nawiąż kontakt wzrokowy i porozmawiaj bezpośrednio z osobą używającą AAC.

● Bądź cierpliwy, daj czas **Użytkownikowi AAC** na odpowiedź.

● Zacznij od konkretnych tematów, takich jak aktualna sytuacja, w której oboje się znajdujecie.

● Zadawaj pytania otwarte i zamknięte, aby rozmowa nie była nudna.

● Nie popędzaj i nie kończ myśli za Użytkownika AAC.

Rozwijanie rozmowy

● Poświęć trochę czasu, aby upewnić się, że poprawnie zrozumiałeś osobę używającą AAC, przeformułowując lub parafrazując jej odpowiedź.

● Tempo interakcji AAC jest wolniejsze, dlatego pomocne jest wprowadzenie jednego tematu rozmowy na raz.

● Mów jasno, kiedy zmieniasz temat; Użytkownik AAC może utracić subtelne wskazówki widoczne na Twojej twarzy, gdy spojrzy na swój system.

● Osobie używającej AAC jest znacznie trudniej wtrącić się do rozmowy.

● Nie udawaj, że rozumiesz komunikaty, jeśli tak nie jest – dopytaj, poproś o powtórzenie.

● Zadawaj pytania, aby upewnić się, że dobrze rozumiesz.

Zakończenie rozmowy

● zmęczenie partnera komunikacyjnego – również możesz poprosić o przerwę podczas rozmowy. Pomocne może być uprzedzenie Użytkownika AAC, że musisz zakończyć rozmowę. Przed zakończeniem rozmowy warto także sprawdzić, czy rozmówca wyraził już dokończył swoją wypowiedź. Jeśli rozmowa nie została zakończona grzecznie jest jedynie powiedzieć, że wrócisz, aby ją dokończyć.

● zmęczenie Użytkownika AAC – rozmowa z wykorzystaniem narzędzi AAC może być powolna, arozmowy. Jeśli zobaczysz zmęczenie Użytkownika AAC, warto zasugerować przerwę w rozmowie.

● wskazówki pozawerbalne – większość z nas zaczyna kończyć rozmowy, używając wskazówek niewerbalnych, odwracając wzrok, wiercąc się itp. Pamiętaj, że osoba korzystająca z AAC może nie widzieć tych wskazówek, patrząc na swoją pomoc komunikacyjną.

Naprawa nieporozumień

Nieporozumienia zdarzają się cały czas podczas normalnej rozmowy. Wszyscy używamy zwrotów, takich jak „Poczekaj chwilę, czy powiedziałeś...".
Osoby korzystające z AAC nie mogą z nich łatwo korzystać.

● Obserwuj ich twarz i jeśli widzisz zamieszanie, sprawdzasz, czy zrozumieli.

● Nie bój się zapytać: „Czy miałeś na myśli..." lub „Czy mógłbyś to powiedzieć jeszcze raz?".

● Jeśli naprawdę się zgubisz, sprawdź trzy rzeczy:

➢ O kim mówimy

➢ O jakiej sytuacji mówimy

➢ Kiedy miała miejsce sytuacja, o której mowa: w teraźniejszości, w przeszłości lub dopiero ma nastąpić?

Dla osób stosujących komunikację wspomagającą i alternatywną (AAC) rozpoczęcie i utrzymanie regularnejrozmowy

może być wyzwaniem

Nie tylko ze względu na szybkość i synchronizację, ale także z powodu ograniczeń urządzeń komunikacyjnych.

Nie zakładaj,

że coś może być za trudne

Współpracuj

z Użytkownikami AAC,

aby znaleźć najlepsze sposoby zachęcania i wspierania ich w rozmowie.

Co możesz zrobić kiedy ktoś w otoczeniu nie mówi?

– praktyczne wskazówki

Wypożyczalnie i dofinansowanie do narzędzi AAC

Jeśli chcesz pomóc bliskiej osobie komunikować się za pomocą **narzędzi komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC)** , ale nie wiesz, które narzędzie wybrać, możesz skorzystać z usługi wypożyczenia narzędzi do komunikacji. Na rynku jest wiele narzędzi komunikacyjnych i wybór odpowiednich może być przytłaczający.

> Dzięki możliwości wypożyczenia Użytkownicy AAC mają możliwość wypróbowania i zapoznania się z różnymi opcjami komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Usługa ta ma na celu wsparcie osób z zaburzeniami mowy i komunikacji poprzez zapewnienie im dostępu do szeregu narzędzi AAC niskiej i wysokiej technologii s umożliwiając im odkrycie, które najlepiej odpowiada ich potrzebom.

Więc jeśli przeglądasz liczne oferty różnego rodzaju urządzeń do komunikacji s i bijesz się z myślami: „Co wybrać?”, „Czy to będzie dobre dla mojego dziecka?”, „Czy warto w to inwestować taką kwotę?”, „A co, jeśli będzie to nietrafiony wybór, a co za tym idzie – ogromny koszt?” lub zastanawiasz się, jaki sprzęt dobrać dla Użytkownika AAC, a nie miałeś nigdy możliwości doświadczenia działania z nim w praktyce? A może miałeś możliwość skorzystania, ale tylko przez chwilę, w gabinecie, a nie w codziennym życiu? Wiesz, że jest możliwość uzyskania dofinansowania na urządzenia do komunikacji, chcesz skorzystać, ale słyszysz tyle sprzecznych opinii, wskazówek, rad, że czujesz się w tym

zagubiony/a? Skorzystaj z możliwości wypożyczenia i dofinansowania do narzędzi AAC. W doborze odpowiedniego narzędzia do komunikacji może pomóc Ci terapeuta AAC, który dokona rzetelnej diagnozy potrzeb Użytkownika AAC. Szukając odpowiedniego terapeuty, zwróć uwagę na jego doświadczenie oraz metody jakimi pracuje.

Wypożyczalnia generAACja

Wypożyczalnia Technologii Wspomagającej (AT) Fundacji „generAACja" powstała z potrzeby wspierania osób niemówiących i ich rodzin w procesie diagnozy, oraz aby usprawnić proces adekwatnego doboru **Technologii Wspomagającej (AT)**. Odpowiadając na potrzebę możliwości testowania adekwatności urządzenia przez dłuższy okres, w naturalnych sytuacjach życia codziennego, od 2020 roku bezpłatnie wypożycza sprzęt na okres miesiąca (z możliwością przedłużenia).

Wypożyczalnia PFRON

We wrześniu 2023 roku powstała także Wypożyczalnia technologii wspomagających dla osób z niepełnosprawnością przy PFRON, z której może skorzystać każdy, kto ma ważne orzeczenie o niepełnosprawności lub orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności albo orzeczenie równoważne, oraz w ciągu 12 miesięcy przed dniem przed dniem złożenia wniosku o wypożyczenie technologii wspomagającej nie otrzymał ze środków PFRON albo NFZ dofinansowania na zakup takiej samej technologii wspomagającej jak ta, którą chce wypożyczyć.

OWIT – Ośrodki Wsparcia i Testów

Jako projekt PFRON-u powstało Centrum Informacyjno-Doradczego dla osób z niepełnosprawnościami, w ramach którego uruchomiono osiemnaście Ośrodków Wsparcia i Testów w całej Polsce. Są to miejsca, w których nieodpłatnie można skorzystać z procesu doboru urządzeń **technologii wspomagającej (AT),** osoby z orzeczeniem o niepełnosprawności mogą bezpłatnie wypożyczyć urządzenie, jak również otrzymają wstępny instruktaż odnośnie wykorzystania z niego.

Wypożyczalnie komercyjne

Niektóre firmy zajmujące się dystrybucją urządzeń AAC prowadzą również konsultacje doboru sprzętu oraz wypożyczalnie. Należy jednak pamiętać, aby dobierać sprzęt tylko z doświadczonym terapeutą AAC, który

przeprowadzi diagnozę potrzeb osoby, która ma z niego korzystać. Ważna jest również możliwość przetestowania różnego rodzaju narzędzi do komunikacji przed wyborem oraz wypożyczeniem. Wypożyczenie narzędzi do komunikacji w wypożyczalniach komercyjnych może być odpłatne, dlatego zapoznaj się z regulaminem wypożyczenia oraz umową przed jej podpisaniem.

Zakup technologii wspomagającej (AT) w obszarze komunikacji dofinansowywany jest ze środków PFRON w ramach projektów „Likwidacja barier w komunikowaniu się" oraz „Aktywny samorząd" obszar B. Jednak to nie jedyne źródła finansowania. Wiele osób finansuje kupno narzędzi do komunikacji z funduszy subkonta, programów pomocy indywidualnej prowadzonych przez fundacje lub poprzez organizowanie zbiórek, kiermaszy, bazarków.

Informacje o AAC w przepisach prawa

Aktualne przepisy prawa oświatowego mówią:

1. W orzeczeniach i opiniach wydawanych przez poradnie psychologiczno- pedagogiczne powinien znajdować się opis narzędzia do komunikacji, z jakiego korzysta lub będzie korzystało dziecko oraz informacje o niezbędnym sprzęcie i środkach dydaktycznych, jakie należy mu zapewnić.

Ponadto w zalecanych zajęciach rewalidacyjnych lub formach pomocy psychologiczno- pedagogicznej powinny znaleźć się zapisy o konieczności indywidualnych zajęć wspomagających komunikowanie się z wykorzystaniem wspomagających i alternatywnych sposobów porozumiewania się (czyli AAC).

> Rodzic lub opiekun prawny w każdej chwili ma prawo wystąpić o zmianę orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na:
>
> - zmianę okoliczności stanowiących podstawę wydania poprzedniego orzeczenia,
> - potrzebę zmiany zaleceń wskazanych w poprzednim orzeczeniu.
>
> Jeśli zaczęliście wdrażać AAC w trakcie obowiązywania orzeczenia – macie możliwość aktualizacji dokumentu.

3. W trakcie badań diagnostycznych poradnie i specjaliści są zobowiązani do korzystania z narzędzi do komunikacji dziecka.

4. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET) powinien określać zakres działań nakierowanych na rozwijanie umiejętności społecznych, w tym komunikowania się (także z wykorzystaniem AAC).

5. Realizując podstawę programową, należy uwzględnić rozwijanie umiejętności komunikacyjnych.

Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych

Głównym celem Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych jest ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami na równi ze wszystkimi innymi obywatelami. Nakłada na Państwo obowiązek respektowania każdej formy komunikacji wybranej przez osoby niepełnosprawne. Państwa powinny podjąć wszelkie działania umożliwiające osobom z niepełnosprawnościami wykonywanie prawa do wolności słowa i wyrażania poglądów, w tym swobody uzyskiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i idei na równych zasadach z innymi członkami społeczeństwa, niezależnie od metod komunikacji.

> Konwencja mówi o akceptowaniu i umożliwianiu korzystania w sytuacjach oficjalnych z „(...) wspomagających i alternatywnych sposobów komunikacji oraz wszelkich innych środków, sposobów i formatów komunikacji wybranych przez osoby niepełnosprawne."

Daje prawo do swobody uzyskiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji. Zakłada dostarczanie informacji i usług w formie dostępnej i użytecznej dla osób niepełnosprawnych.

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami Dostępność kojarzy nam się głównie z ułatwieniami architektonicznymi takimi jak: podjazdy dla wózków, windy, szerokie korytarze itp. ale powinniśmy popatrzeć na nią szerzej. Elementami dostępności są wszystkie składniki zapewniające dostępność otoczenia dla osób ze szczególnymi potrzebami. Są to zarówno elementy budynków (na przykład drzwi, korytarze, pomieszczenia, otoczenie), elementy wyposażenia (na przykład wspomagające systemy informacji, meble, urządzenia wspomagające), elementy organizacji przestrzeni (na przykład ustawienie mebli) oraz elementy organizacji funkcjonowania instytucji (na przykład regulaminy, standardy informacji i komunikacja). Jednak dostępność instytucji to nie tylko dostępność architektoniczna. Wskazana w Ustawie dostępność informacyjno-komunikacyjna dotyczy tych wszystkich, którzy do budynku się dostali, ale brakuje im dostępu do informacji w środku.

W zakresie dostępności informacyjno-komunikacyjnej działania obejmują:

a) zapewnienie obsługi klientów tak, by mogli komunikować się skutecznie, czyli mogli być zrozumiani, mogli komunikować się swoim narzędziem do komunikacji (AAC) lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,

b) instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących,

c) zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łatwym do czytania (ETR),

d) dostosowanie sposobu komunikowania się do potrzeb odbiorców – pamiętaj, że każda osoba ze szczególnymi potrzebami może określić we wniosku formę komunikacji z nią.

Myślenie o dostępności to nie tylko myślenie o barierach architektonicznych. To myślenie o wszystkich działaniach mających zapewnić dostęp do

maksymalnie niezależnego życia!

Komunikacja jest prawem
a nie przywilejem.

Nie ma dostępności
bez dostępnej komunikacji!

Zakończenie

AAC to nie zestaw ćwiczeń, które ktoś nam zleci do wykonywaniado wykonywania codziennie lub kilka razy w tygodniu.
W komunikacji wspomagającej i alternatywnej chodzi przede wszystkim o nasze podejście.

Jeśli założymy, że osoba, która ma **złożone potrzeby komunikacyjne**, jest osobą, z którą warto porozmawiać, to nie będziemy „ćwiczyć rozmawiania", tylko z zainteresowaniem wysłuchamy, co ma do powiedzenia. Jeśli założymy, że każdy może się uczyć, niezależnie od swoich ograniczeń, będziemy chcieli wspierać tę osobę w rozwijaniu jej umiejętności językowych. Jeśli podejmiemy ten wysiłek, osoba niemówiąca dostanie od nas pakiet szans na naukę i budowanie swojej wiedzy o nowym sposobie porozumiewania się, języku, regułach społecznych rządzących rozmową.

Nauka AAC zwykle jest bardzo zindywidualizowanym procesem. Czasem trzeba będzie poświęcić na to znacznie więcej czasu, a czasami nawet zrobić krok w tył i zmienić dotychczasową formę, by zobaczyć pierwsze efekty.

Nauka AAC zaczyna się od kształtowania podstaw. Rozprawienie się z mitami i błędnymi założeniami dotyczącymi niepełnosprawności jako takiej jest fundamentem, by budować na nim szczegółowe strategie i wprowadzać pierwsze narzędzia. Rozmowa za pomocą AAC wygląda trochę inaczej niż zwykła pogawędka:

Tempo: cała rozmowa przebiega wolniej.

Głos: Użytkownik AAC korzysta z urządzenia, które jest protezą jego głosu albo polega na partnerze komunikacyjnym, który odczytuje jego słowa.
Gramatyka: AAC zakłada uproszczone użycie gramatyki, po to by w możliwie szybki i precyzyjny sposób przekazywać swoje myśli (by użytkownik AAC mógł efektywnie budować wypowiedź).

Słownictwo: często bazujemy na synonimach, słowach podstawowych dla danego języka; z czasem uczymy literowania, by użytkownik AAC miał dostęp do niezliczonej liczby słów, które można zapisać.

Narzędzia: potrzebujemy bardziej lub mniej specjalistycznych narzędzi, wysokiej albo niskiej technologii. Szukajmy wskazówek, jak wziąć udział w rozmowie z osobą ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi – mogą być spisane w narzędziu, może udzielić nam ich sama osoba niemówiąca lub jej opiekun. Nie wiesz – zapytaj.

Przygotowanie do rozmowy z człowiekiem, który potrzebuje wsparcia w komunikacji, obowiązkowo powinno pojawiać się na kursach dla opiekunów medycznych, na studiach dla medyków i zawodowych „pomagaczy" (terapeutów, interwentów). Jeśli znasz osoby, które kształcą się w takich zawodach, udostępnij im tę wiedzę!

Słowniczek
AAC

autonomia komunikacyjna to sytuacja, w której Użytkownik AAC ma dostęp do takich sposobów porozumiewania się i narzędzi komunikacyjnych, które umożliwiają mu rozumienie i bycie zrozumianym. W której może powiedzieć to, co naprawdę chce, kiedy chce, komu chce i w jaki sposób chce.

komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) to wszystkie sposoby porozumiewania się z wyjątkiem mowy. Obejmuje zachowania, gesty, wykorzystanie symboli, książek do komunikacji lub specjalnych urządzeń z opcją nagrania głosu lub wbudowaną syntezą mowy.

modelowanie to strategia uczenia korzystania z pomocy komunikacyjnych. Rozmawiając z Użytkownikiem AAC, partner komunikacyjny jednocześnie mówi i wskazuje na narzędziu Użytkownika AAC odpowiadające swoim słowom symbole i ich połączenia. Dzięki modelowaniu Użytkownicy AAC uczą się, co oznacza danym symbol/słowo, kiedy ich użyć i jak znaleźć je w indywidualnej pomocy komunikacyjnej.

niska technologia to wszystkie pomoce komunikacyjne takie jak symbole, tablice z symbolami czy papierowe książki do komunikacji, z których korzystają Użytkownicy AAC do porozumiewania się.

partner komunikacyjny to każdy, kto rozmawia z Użytkownikiem AAC. Może potrzebować wsparcia i przygotowania w jaki sposób skutecznie porozumiewać się z Użytkownikiem AAC.

pomoc komunikacyjna/narzędzie komunikacyjne to zarówno rozwiązania niskiej, jak i wysokiej technologii, z których korzysta Użytkownik AAC do porozumiewania

się. Jeden Użytkownik AAC może korzystać z kilku różnych pomocy czy narzędzi. Na przykład czasami może korzystać z książki papierowej, a w innej sytuacji z tabletu z oprogramowaniem.

technologia wspomagająca (AT) to każda rzecz, pomoc, urządzenie, oprogramowanie, które jest używane, aby podnieść, utrzymać lub poprawić zdolności funkcjonalne osoby z niepełnosprawnością

urządzenia do komunikacji to urządzenia z możliwością nagrania wiadomości (na przykład komunikatory) lub tablety i komputery ze specjalnymi programami wyposażonymi w syntezę mowy (funkcję dzięki której tablet/komputer odczytuje wiadomość zapisaną lub stworzoną przez Użytkownika AAC za pomocą symboli), z których korzystają Użytkownicy AAC do porozumiewania się.

Użytkownik AAC to osoba, która ma złożone potrzeby komunikacyjne, a jednocześnie korzysta z komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC) do porozumiewania się.

wysoka technologia to urządzenia do komunikacji z możliwością nagrania wiadomości (na przykład komunikatory) lub tablety i komputery ze specjalnym oprogramowaniem wyposażonym w syntezę mowy (funkcję dzięki której tablet/komputer odczytuje wiadomość zapisaną lub stworzoną przez Użytkownika AAC za pomocą symboli), z których korzystają Użytkownicy AAC do porozumiewania się.

zachowania komunikacyjne to wszystkie zachowania danej osoby, które niosą dla nas przekaz, na przykład

uśmiech podczas kąpieli – „podoba mi się”, odwrócenie głowy w czasie zabawy – „nie jestem już zainteresowany”. Kiedy my dostrzegamy te zachowania, interpretujemy i nazywamy je, przez co nadajemy im wartość komunikacyjną.

złożone potrzeby komunikacyjne to doświadczanie trudności w porozumiewaniu się z wykorzystaniem mowy. O złożonych potrzebach komunikacyjnych mówimy zarówno gdy osoba nie mówi wcale lub gdy mówi, ale jej mowa nie jest zrozumiała we wszystkich sytuacjach i ze wszystkimi partnerami komunikacyjnymi.

Bibliografia:

Beukelman, D. R., Mirenda, P. (2013), Augmentative &Alternative Communication. Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs. Fourth edition,Baltimore, London, Sydney: Eurospan

Burkhart, L., Porter, G. (2012), The Roads to Autonomous Communication Using Aided Language, ISAAC Pre-Conference

Deckers, S. J. M., van Tilborg, A. (2016), Vocabulary Selection in AAC: Application of Core Vocabulary in Atypical Populations. W: Perspectives of the ASHA Special Interest Groups, volume 1, pages 125-138

Erickson, K., Koppenhaver, D. (2019), Comprehensive Literacy for All. Teaching Students with Sagnificant Disiabilities to Read and Write, Baltimore: Paul. H. Brookes Publishing Co.

Grzelak, E., Michalik, M., Przebinda, E. (2023), Komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) w praktyce logopedycznej i terapeutycznej, Gdańsk: Grupa wydawnicza Harmonia

Kłoda-Leszczyńska, M. (2020), Czy AAC to “ostatnia deska ratunku” : o mitach i faktach związanych z wpływem komunikacji wspomagającej na rozwój mowy. W: Terapia specjalna dzieci i dorosłych, nr 11, s. 27-33

Romski, M., Sevcik, R. A. (2005), Augmentative communication and early intervention:

Myths and realities. W: Infants & Young Children, volume 18(3)

Rutka, P. (2021), Jak przygotowywać partnerów komunikacyjnych użytkownika AAC? W: Terapia specjalna dzieci i dorosłych, nr 22, s. 16-21

Rutka, P., Włodarczyk, K. (2020), Modeluj AAC! W: Terapia specjalna dzieci i dorosłych, nr 13, s. 45-52

Rutka, P., Włodarczyk, K. (2020), Zakładanie (nie)kompetencji. W: Terapia specjalna dzieci i dorosłych, nr 15, s. 28-35

Tetzchner, von S., Martinsen, H. (2002), Wprowadzenie do wspomagających I alternatywnych sposobów porozumiewania się : nauka znaków oraz używania pomocy komunikacyjnych przez dzieci, młodzież i dorosłych z zaburzeniami rozwojowymi, tłum. Loebl-Wysocka, A., Gałka-Jadziewicz, J., Warszawa: Stowarzyszenie na Rzecz Propagowania Wspomagających Sposobów Porozumiewania się “Mówić bez słów”